



MINTAQALARDA IJTIMOIIY SOHANI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-USLUBII YONDASHUVLARI

Qarshi davlat universiteti

Mustaqil tadqiqotchisi

Mahmudov Fayzulla

Hududiy rivojlanishni institutsional va moliyaviy jihatdan takomillashtirish, shuningdek uning moddiy hamda moliyaviy asoslarini mustahkamlash uchun tegishli huquqiy bazani shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda O'zbekiston Respublikasining har bir hududi uchun ishlab chiqilgan "Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish" dasturlarining amalga oshirilishi ustidan muntazam monitoring olib borish zarur hisoblanadi. Bunday yondashuv hududlar rivojlanishining samaradorligini baholash, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan tashkiliy-iqtisodiy choralarni ishlab chiqish imkonini beradi.

Mazkur jarayonda mahalliy byudjetlar hududlarning iqtisodiy rivojlanishini barqarorlashtiruvchi muhim moliyaviy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Chunki hududlarni qo'llab-quvvatlash, iqtisodiy jihatdan orqada qolayotgan hududlarni rivojlantirish hamda ularni iqtisodiy tushkunlikdan chiqarish bilan bog'liq chora-tadbirlar O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risidagi qonunlari hamda mahalliy byudjetlar haqidagi qarorlarda nazarda tutilgan mablag'lar hisobidan amalga oshiriladi. Shu bilan birga, hududlarni rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlarini amalga oshirish uchun zarur moliyaviy resurslar har yili O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti loyihalarida va mahalliy byudjetlar to'g'risidagi qarorlarda belgilab boriladi.

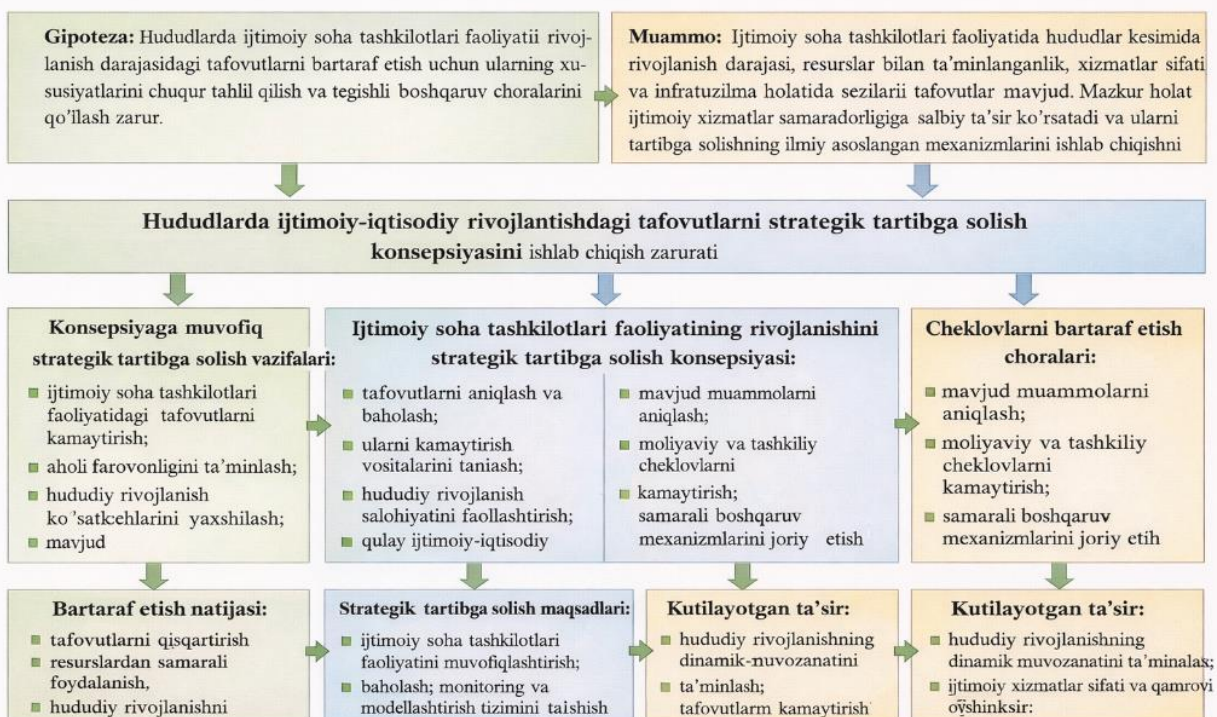
Shu ma'noda, mahalliy byudjetlar hududlarning rivojlanish darajasini tartibga solish hamda iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirishning muhim moliyaviy instrumentlaridan biriga aylanib bormoqda. Xususan, iqtisodiy



jihtadan qoloq yoki depressiv hududlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan davlat siyosati doirasida maxsus moliyaviy resurslar ajratilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, ayrim hollarda hududlarni iqtisodiy tushkunlikdan chiqarishga qaratilgan dasturlarni moliyalashtirish uchun davlat byudjeti daromadlarining muayyan ulushini, masalan, 0,2 foizdan kam bo'lmagan miqdorda ajratish amaliyotini joriy etish maqsadga muvofiq deb hisoblash mumkin.

Shunday qilib, O'zbekiston Respublikasi hududlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidagi **tafovutlarni** tartibga solish konsepsiyasi hududiy rivojlanish jarayonlarini nazariy va uslubiy jihatdan asoslash, hududiy siyosatni takomillashtirish hamda ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyatining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini samarali shakllantirish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. 1.2.2-rasm

Hududlarda ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyati rivojlanish darajasidagi tafovutlarni tartibga solish mizmi





1.2.2-rasm. Hududlarda ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyati rivojlanish darajasidagi tafovutlarni strategik tartibga solishning konseptual mexanizmi¹

Mazkur rasm hududlarda ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyati rivojlanish darajasidagi tafovutlarni strategik tartibga solishning konseptual mexanizmini ifodalaydi. Unda, avvalo, ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyatida hududlar kesimida mavjud tafovutlarni chuqur tahlil qilish zarurligi gipoteza sifatida ilgari surilgan. Rasmda ushbu tafovutlarning asosiy sabablari sifatida resurslar bilan ta'minlanganlik darajasi, xizmatlar sifati, infratuzilma holati va boshqaruv samaradorligidagi farqlar ko'rsatilgan. Mazkur muammolar ijtimoiy xizmatlar natijadorligiga salbiy ta'sir etib, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlarida sezilarli tafovutlarni yuzaga keltiradi. Rasmning markaziy qismida hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi tafovutlarni strategik tartibga solish konsepsiyasini ishlab chiqish zarurati asoslab berilgan. Ushbu konsepsiya ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyatini muvofiqlashtirish, hududiy rivojlanish ko'rsatkichlarini yaxshilash, aholi farovonligini oshirish hamda mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanishni nazarda tutadi. Shu bilan birga, rasmda tafovutlarni aniqlash va baholash, ularni kamaytirish vositalarini tanlash, hududiy salohiyatni faollashtirish hamda qulay ijtimoiy-iqtisodiy sharoit yaratish kabi ustuvor yo'nalishlar alohida aks ettirilgan. Rasmda cheklovlarni bartaraf etish choralari ham muhim o'rin egallaydi. Jumladan, mavjud muammolarni aniqlash, moliyaviy va tashkiliy cheklovlarni kamaytirish, samarali boshqaruv mexanizmlarini joriy etish orqali ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyatining natijadorligini oshirish mumkinligi ko'rsatilgan. Natijada hududiy rivojlanishning dinamik muvozanatini ta'minlash, ijtimoiy xizmatlar sifati va qamrovini oshirish hamda hududlar o'rtasidagi tafovutlarni qisqartirish imkoniyatlari kengayadi.

1



Ushbu konseptual mexanizm mintaqa iqtisodiyotini rivojlantirishda ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyatining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish uchun muhim nazariy-uslubiy asos bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, Qashqadaryo viloyati misolida hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda ushbu yondashuvdan foydalanish ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyatini yanada samarali tashkil etish, resurslardan oqilona foydalanish va hududiy barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi. Ma'lumki, davlat va bozor mexanizmlarining mezo darajadagi boshqaruv bo'yicha harakati asosan hududlar darajasida namoyon bo'ladi. Aynan shu bois davlat boshqaruvi va bozorning o'zini o'zi tartibga solish mexanizmlari hududiy rivojlanish jarayonida bir-birini to'ldiruvchi elementlar sifatida maydonga chiqadi. Shu nuqtai nazardan, mamlakat va uning alohida hududlari iqtisodiyoti hamda ijtimoiy sohasini rivojlantirishning muhim asosi bo'lgan davlat boshqaruvi bilan bozor mexanizmlarini uyg'unlashtirish masalasini o'rganish alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Hududiy boshqaruv amaliyotida qo'llaniladigan mexanizmlar ko'p jihatdan o'zaro mos bo'lishi, ularning natijalari esa hududiy ko'rsatkichlar tizimi asosida nazorat qilinishi lozim. Aks holda, boshqaruvning maqsadlari, usullari va natijalari o'rtasida nomuvofiqlik yuzaga keladi. Ayniqsa, hududlarda ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyatini tartibga solishda davlatning institutsional ta'siri bilan bozor rag'batlarining o'zaro uyg'unligi yetarli darajada ta'minlanmasa, hududlar rivojlanish darajasidagi tafovutlar yanada chuqurlashishi mumkin.

Shu sababli hududiy rivojlanishdagi tafovutlarni tartibga solishning shakllangan tamoyillari ularning mohiyati, kelib chiqish sabablari, hududiy iqtisodiyot va ijtimoiy soha rivojlanishiga ta'sir etuvchi xavf-xatarlar hamda ularni kamaytirish imkoniyatlarini o'rganishning umumiy metodologik asosini tashkil etadi. Mazkur tamoyillar hududiy tafovutlarning nafaqat salbiy oqibatlarini, balki ayrim hollarda rivojlanish uchun rag'batlantiruvchi omil



sifatida namoyon bo'lishi mumkin bo'lgan ijobiy jihatlarini ham tahlil qilish imkonini beradi. Tamoyillar hududiy tafovutlarni tadqiq etish metodologiyasining tarkibiy asosini tashkil etib, ularning umumiy manzarasini aniqlash, baholash va kamaytirish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqishda nazariy tayanch vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, usullar, funksiyalar va modellar hududiy rivojlanish darajasidagi tafovutlarni tartibga solish metodologiyasini ishlab chiqish uchun maxsus vositalar majmuasini shakllantiradi.

Xulosa va takliflar. Hududiy rivojlanishni ta'minlash zamonaviy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, u institutsional, moliyaviy va huquqiy mexanizmlarning o'zaro uyg'unligini talab etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish jarayonida davlat tomonidan ishlab chiqilgan dasturlarni samarali amalga oshirish va ularning ijrosini muntazam monitoring qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv hududlar kesimida mavjud muammolarni aniqlash, ularni bartaraf etish hamda resurslardan oqilona foydalanish imkonini beradi. Hududiy rivojlanishda mahalliy byudjetlarning o'rnini alohida ahamiyatga ega bo'lib, ular hududlarning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim moliyaviy instrument sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, iqtisodiy jihatdan qoloq yoki depressiv hududlarni qo'llab-quvvatlashda davlat byudjeti mablag'larining maqsadli yo'naltirilishi hududlar o'rtasidagi tafovutlarni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Shu nuqtai nazardan, hududiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun davlat byudjeti daromadlarining muayyan qismini ajratish amaliyotini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Tadqiqot davomida hududlarda ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyati rivojlanish darajasidagi tafovutlar mavjudligi aniqlanib, ularning asosiy sabablari sifatida resurslar bilan ta'minlanganlik darajasi, infratuzilma rivoji, xizmatlar sifati hamda boshqaruv samaradorligidagi farqlar qayd etildi. Ushbu tafovutlar ijtimoiy xizmatlar natijadorligiga salbiy ta'sir ko'rsatib, hududlar o'rtasidagi



ijtimoiy-iqtisodiy nomutanosiblikni kuchaytiradi. Shu bois, ularni kamaytirishga qaratilgan kompleks yondashuvni ishlab chiqish zarur hisoblanadi. Ishlab chiqilgan konseptual mexanizm hududiy rivojlanishdagi tafovutlarni strategik tartibga solishning muhim nazariy-uslubiy asosini tashkil etadi. Mazkur mexanizm hududiy tafovutlarni aniqlash, baholash, ularni kamaytirish vositalarini tanlash hamda hududiy salohiyatni faollashtirish kabi muhim bosqichlarni o'z ichiga oladi. Natijada hududlarda qulay ijtimoiy-iqtisodiy muhitni shakllantirish, ijtimoiy xizmatlar sifati va qamrovini oshirish hamda aholi farovonligini yaxshilash imkoniyatlari kengayadi. Shuningdek, hududiy rivojlanishda davlat boshqaruvi va bozor mexanizmlarining o'zaro uyg'unligi muhim omil sifatida e'tirof etildi. Ularning samarali integratsiyasi hududiy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlash, investitsion faollikni oshirish hamda ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi. Aksincha, ushbu mexanizmlar o'rtasida muvozanatning buzilishi hududlar o'rtasidagi tafovutlarning yanada chuqurlashishiga olib kelishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, hududiy rivojlanishdagi tafovutlarni tartibga solishning samarali tizimini shakllantirish uchun institutsional, moliyaviy va tashkiliy mexanizmlarni takomillashtirish zarur. Ushbu jarayonda ilmiy asoslangan metodologik yondashuvlardan foydalanish, hududiy siyosatni izchil amalga oshirish hamda resurslardan samarali foydalanish hududlar barqaror rivojlanishini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati;

1. Krugman, P. *Geography and Trade*. – Cambridge: MIT Press, 1991.
2. Vahobov, A., Jo'rayev, T. *Mintaqa iqtisodiyoti*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
3. Armstrong, H., Taylor, J. *Regional Economics and Policy*. – Oxford: Oxford University Press, 2000.



4. Samuelson, P., Nordhaus, W. *Economics*. – New York: McGraw-Hill, 2010.
5. Todaro, M., Smith, S. *Economic Development*. – Pearson Education, 2015.
6. Abdurahmonov, Q.X. *Ijtimoiy soha iqtisodiyoti*. – Toshkent, 2018.
7. Combes, P.P., Mayer, T., Thisse, J.F. *Economic Geography*. – Princeton: Princeton University Press, 2008.
8. Porter, M. *The Competitive Advantage of Nations*. – New York: Free Press, 1998.
9. World Bank. *World Development Report*. – Washington, 2023